

ПОШИРЕННЯ ТА ЕКОЛОГІЯ *CERASTIUM SYLVATICUM* WALDST. ET KIT. (*CARYOPHYLLACEAE*) НА ВЕРХОБУЗЬКОМУ ПАСМІ (ПІВНІЧНО-ЗАХІДНЕ ПОДІЛЛЯ, УКРАЇНА)

ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ РАЛО

Рало В.М. Поширення та екологія *Cerastium sylvaticum* Waldst. et Kit. (*Caryophyllaceae*) на Верховузькому пасмі (Північно-Західне Поділля, Україна) // Наукові основи збереження біотичної різноманітності. – 2019. – Том 10(17), № 1. – С. 153-158. – ISSN 2220-3087.

У статті представлені результати дослідження поширення та еколого-ценотичної приуроченості рідкісного для України примезовоареального виду – *Cerastium sylvaticum* Waldst. et Kit. (*Caryophyllaceae*), на Верховузькому пасмі (Північно-Західне Поділля). На Північно-Західному Поділлі роговик лісовий є видом азональних вологих і сирих, алювіальних та заболочених лісових і похідних високотравних угруповань, рідше трапляється в інтразональних вологих і сирих яружних, дуже рідко – зональних свіжих мезофільних широколистяних лісах. Його популяції здебільшого більш або менш чисельні, нормального типу. Відзначається сильним вегетативним розвитком і, як масовий вид у декількох типах лісу, має ценозоутворююче значення. Є едифікатором багатьох долинних помірнотермофільних, кальцефільних едафотопів підвищеної вологості. У деяких регіонах південної Європи виступає характерним видом ряду синтаксонів різного рангу і має певне діагностичне значення в еколого-флористичній класифікації фітоценозів. Незважаючи на статус примезовоареального виду, *C. sylvaticum* у регіоні, і, напевно, Львівській області загалом, спеціальних заходів щодо збереження чи охорони не потребує.

Ключові слова: *Cerastium sylvaticum*, рідкісний вид, угруповання, місцезростання

Явище примезовоареальності є далеко не однозначним з позицій оцінки природоохоронного статусу видів. Незважаючи на те, що критерій примезовоареальності врахований як один з ключових для вибору видів для включення до Червоної книги України (2009), далеко не завжди такі види, перебуваючи на межі ареалу знаходяться в екологічному песимумі. Важливе значення для екологічного стану популяцій примезовоареального виду мають еколого-географічні та геоморфологічні особливості регіону, які сприяють формуванню оптимальних для нього умов росту. Як приклад такого виду аналізуємо поширення та стан примезовоареального виду – *Cerastium sylvaticum* Waldst. et Kit. (*Caryophyllaceae*) в умовах Північно-Західного Поділля, зокрема його центральної частини Верховузького горбогірного пасма.

Матеріали та методика досліджень

У результаті проведених упродовж 2000-2017 років геоботанічних та флористичних досліджень Верховузького горбогірного пасма (Вороняки, Гологоро-Кременецький кряж) встановлено поширення та еколого-ценотичну приуро-

ченість рідкісного для України примезовоареального виду – *C. sylvaticum*. Дослідження проводили за традиційними флорологічними та геоботанічними методиками.

Результати досліджень та їх обговорення

Роговик лісовий (*C. sylvaticum*) – центральноєвропейсько-субсередземноморський (карпатсько-східноальпійсько-іллірійський) неморальний, рівнинно-передгірний вид на північно-східній межі поширення в регіоні.

Ареал: Цн. і Пд. Європа (Польща [пд.-сх., зрідка пн.-сх.], Литва [пд.-зх., зрідка], Австрія [сх.], Словаччина [сх.], Україна [зх.], Угорщина, Румунія [сх.], Молдова [цн., зрідка пд.], Словенія, Хорватія, Чорногорія, Сербія, Боснія та Герцоговина, Албанія [зрідка], Італія [пн., зрідка цн., пд., пн.-зх.]), Мала Азія (Туреччина [пн., дуже рідко]).

Поширення в Україні: спорадично у Карпатах, Передкарпатті (очевидно, є у Закарпатті), Хотинській височині, Розточчі-Опіллі, Поділлі (захід, південний-схід), зрідка у Причорномор'ї (басейн р. Південни Буг, Миколаївська обл.). Зважаючи на екологію виду, дуже ймовірними можуть бути знахідки роговика лісового на Малому та Західному Поліссі.

Екологія: гігрозоміфіт, мегатроф, нітрофіл (в угрупованнях трапляється разом із *Alliaria petiolata* (M.Bieb.) Cavara et Grande, *Chaerophyllum aromaticum* L., *Chrysosplenium alternifolium* L., *Crepis paludosa* (L.) Moench, *Festuca gigantea* (L.) Vill., *Glechoma hederacea* L., *Impatiens noli-tangere* L., *Lamium maculatum* (L.) L., *Stellaria nemorum* L., *Urtica dioica* L.), кальцефіл; приурочений до річкових долин у межах рівнин (Паданська, Паннонська, Нижньодунайська, Подільська, Прибалтійська та ін.) і гір (передгір'я, рідше – монтанний пояс; Динарські гори, Апенніни, Карпати, Альпи). Ростає у вологих, переважно прибережних листяних лісах і на похідних заплавах високотравних луках.

Поширення у регіоні: нерівномірно (відсутній на більшості плакорних ділянок), спорадично, часто; в поліському й перехідному ландшафтних ярусах – у межах заплавної тераси та суміжних вологих ділянок, у горбогірному ярусі – по днищах і прилеглих схилах балок та ярів із сирими й вологими ґрунтами, рідше – у середніх частинах схилів із близькими підґрунтовими водами на неглибоких сіроземях, що підстелені вапняками.

Ценотична приуроченість: на Північно-Західному Поділлі росте у складі азональних вологих вільхових, вербових і ясенових лісів (фітоценози субформаций Acereto-Fraxineta, Querceto-Alneta, Fraxineto-Alneta, Fraxineto-Saliceta, Saliceta fragilis та ін.), зрідка – вогкуватих бучин (Acereto-Fraxineto-Fageta dentariosa); дуже часто – у вологих прибережних високотравних заростях. Місцями відіграє істотну роль у структурі угруповань як значна домішка або співдомінант трав'яного ярусу із проективним вкриттям до 10-20%.

Флористична класифікація. Упродовж свого ареалу за межами території України *C. sylvaticum* росте в заплавах прибережних багатих дубово-

та ясенново-вільхових лісах (Cl. Alno glutinosae-Populetea albae P. Fukarek et Fabijanec 1968) як середземноморської (Ord. Populetea albae Br.-Bl. ex Tchou 1949; Апенніни, Пд.-Зх. Балкани), так і помірної зон Європи (Ord. Alno-Fraxinetalia excelsioris Passarge 1968; All. Fraxino-Quercion roboris Passarge 1968 та All. Alnion incanae Pawł., Sokoł. et Wall. 1928, Цн. та Пн. Європа; All. Alno-Quercion roboris Horvat 1950, Балкани); у мезофільних грабово-дубових лісах (Ord. Carpinetalia betuli P.Fukarek 1968, Cl. Carpino-Fagetea sylvaticae Jakucs ex Passarge 1968) як Південної (All. Erythronio-Carpinion (Horvat 1958) Marinček in Wallnofer et al. 1993, Пн.-Зх. Балкани; особливо у вологій Ass. Carpino betuli-Quercetum roboris (Anić 1959) Rauš 1971, спорадично – в термофільній Ass. Festuco drumeiae-Carpinetum betuli Vukelić 1991 ex Marinček 1994), так і Центральної Європи (All. Carpinion betuli Issler 1931, часто – у вологій паннонській Ass. Circaeo-Carpinetum Borhidi 2003). Також на вологих напівприродних нітрофільних високотравних лісових луках (Ord. Circaeo lutetianae-Stachyetalia sylvaticae Passarge 1967, Cl. Epilobietea angustifolii Tх. et Preising ex von Rochow 1951).

У складі лісової рослинності Верхобужжя ценотична участь *C. sylvaticum* становить більше 20%: у заплавних евтрофних вербняках (Cl. Salicetea purpureae Moor 1958) – 58%, у заболочених вільшинах (Cl. Alnetea glutinosae Br.-Bl. et Tх. ex Westhoff et al. 1946) – 19%, у прибережних евтрофних ясеново-та дубово-вільхових лісах (Cl. Alno glutinosae-Populetea albae) – 58%, нечасто в мезофільних листяних лісах (Cl. Carpino-Fagetea) – 6% (тут майже виключно у складі яружно-схилових в'язово-ясеново-кленово-липових лісів Ord. Aceretalia pseudoplatani Moor 1976 – 23%).

У багатих високотравних прирічкових заростях помірної та суббореальної Європи (All. Aegorodion podagrariae Tх. 1967, Ord. Circaeo lutetianae-Stachyetalia sylvaticae), представлених у регіоні алювіальними прибережними заростями із співпануванням яглиці, кремени гібридної і кропиви (Ass. Urtico-Aegorodietum podagrariae (Tх. 1963) Oberd. 1964 та Ass. Phalarido-Petasitetum hybridi Schwick. 1933) зростає дуже часто – з постійністю близько 90%.

Роговик лісовий є характерним видом мезофільної групи (var. *Galeopsis speciosa* – 96%), зрідка трапляється у гігрофільній групі (var. *Myosotis nemorosa* – 20%) евтрофних лісів із пануванням верби ламкої (Ass. Salicetum fragilis Pass. 1957) із союзу неморальних рівнинних алювіальних вербово-тополевих рідколісь (All. Salicion albae Soo 1951, Ord. Salicetalia purpureae Moor 1958).

C. sylvaticum – діагностичний вид вапнякового (subass. *chrysosplenietosum* – 53%) і перехідного мезоевтрофного (subass. *comaretosum* – 50%), значно рідше трапляється в типовому варіанті (subass. *typicum* – 12%) мезотрофних вільшин (Ass. *Ribesio nigri-Alnetum* Sol.-Gorn. (1975) 1987 – 38%) із групи європейських заболочених вільхових лісів (All. Alnion glutinosae Malcuit 1929, Ord. Alnetalia glutinosae Tх. 1937).

Є діагностичним видом кальцефільних груп (subass. *chrysosplenietosum*) багатих в'язово-ясенових (Ass. *Ficario-Ulmetum minoris* Knapp 1942 em. J.Mat. 1976 – 46%, All. *Fraxino-Quercion roboris*) та мезоевтрофних ясенових вільшин (Ass. *Pruno-Fraxinetum* Oberd. 1953 – 71%, All. *Alnion incanae*) із порядку європейських заплавних вільхових лісів (Ord. *Alno-Fraxinetalia* – 58%).

Для порівняння, у центральній Європі цей показник становить в іллірійській групі Ass. *Pruno-Fraxinetum* (Австрія) – 13%, Ass. *Carici remotae-Fraxinetum* Koch 1926 (Польща) – 9%, близькій південноальпійсько-іллірійській Ass. *Stellario bulbosae-Fraxinetum* (Kutschera 1951) Oberd. 1953 (пд.-сх. Австрія) – 5%.

Часто росте в західноподільських яружних в'язово-яворових ясенниках (Ass. *Anthriscio nitidi-Aceretum pseudoplatani* Ralo et Onyshchenko 2008 – 23%) із союзу центральноєвропейських базифільних липово-ясеново-кленових лісів (All. *Tilio platyphylli-Acerion pseudoplatani* Klika 1955).

Дуже рідко трапляється у складі евтрофних мезофільного (subass. *dentarietosum* – 1%) та помірнотермофільного (subass. *violetosum mirabilis* – +) варіантів розтоцько-західноподільських бучин (Ass. *Stellario holosteae-Fagetum* Onyshchenko 2009) із групи базифільних букових та мішаних ялицево-букових лісів Карпатського регіону (Suball. *Symphyto cordatae-Fagenion* Vida 1963, All. *Fagetum sylvaticae* Luquet 1926, Ord. *Fagetalia sylvaticae* Pawłowski 1928).

Супутні види-раритети: примезовоареальні (здебільшого центрально- та західноєвропейські гірські) і реліктові види: *Allium ursinum* L., *Anthriscus nitidus* (Wahlenb.) Hazsl., *Aposeris foetida* (L.) Less., *Arum alpinum* Schott et Kotschy, *Aruncus dioicus* (Walter) Fernald, *Campanula latifolia* L., *Cardamine glanduligera* O.Schwarz, *Carex strigosa* Huds., *Chaerophyllum hirsutum* L., *Dryopteris borreeri* (Newman) Oberh. et Tavel, *D. expansa* (C.Presl) Fraser-Jenk. et Jermy, *Equisetum pratense* Ehrh., *E. telmateia* Ehrh., *Geranium phaeum* L., *Glyceria nemoralis* (Uechtr.) Uechtr. et Koern., *Listera ovata* (L.) R.Br., *Leucojum vernalis* L., *Lunaria rediviva* L., *Petasites albus* (L.) Gaertn., *Polystichum aculeatum* (L.) Roth, *Primula elatior* (L.) Hill, *Ranunculus lanuginosus* L., *Valeriana dioica* L., *Veronica montana* L. та ін.

Забезпечення охороною: охороняється у Литві, Словаччині, в Україні (Закарпатська, Тернопільська і Хмельницька області). Чисельні популяції роговика лісового знаходяться в урочищах Річки, Ципріянкава долина, Дерев'янки, Рипин, Довжок, у долинах рр. Західний. Буг, Бужок, В'ятина, рідше – Тростянець і Золочівка, значна частина з яких належить до складу заповідної зони та зони регульованої рекреації НПП “Північне Поділля”.

Вирощують у Національному ботанічному саду імені М.М. Гришка НАН України, де він росте на ділянці вологолюбної лісової флори разом з іншим рідкісним видом рівнинної частини західної України – *Petasites albus*, а також *Geranium phaeum*.

Висновки

На Північно-Західному Поділлі роговик лісовий є видом азональних вологих і сирих, алювіальних та заболочених лісових і похідних високотравних угруповань, рідше трапляється в інтразональних вологих і сирих яружних, дуже рідко – зональних свіжих мезофільних широколистяних лісах. Його популяції здебільшого більш або менш чисельні, нормального типу. Відзначається сильним вегетативним розвитком і, як масовий вид в декількох типах лісу, має ценозоутворювальне значення. Є едифікатором багатих долинних помірно-термофільних, кальцефільних едафотопів підвищеної вологості.

У деяких регіонах Південної Європи є характерним видом низки синтаксонів різного рангу і має певне діагностичне значення в еколого-флористичній класифікації фітоценозів.

Незважаючи на статус примежовоареального виду, у регіоні, і, напевно, Львівській області загалом, спеціальних заходів щодо збереження чи охорони не потребує.

РАЛО В.М., ОНИЩЕНКО В.А. *Anthriscus nitidi-Aceretum pseudoplatani* – нова асоціація із Західного Поділля // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Біологічні науки. – 2008. – № 3. – С. 239-249.

ЧЕРВОНА КНИГА УКРАЇНИ. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

BRULLO S., SPAMPINATO G. Syntaxonomy of hygrophilous woods of the *Alno-Quercion roboris* // *Annali di Botanica*. – 1999. – Vol. LVII. – P. 133-146.

JALAS J., SUOMINEN J. Atlas Florae Europaeae. Distribution of Vascular Plants in Europe. Vol. 6. *Caryophyllaceae*. – Cambridge University Press, Cambridge, 1988. – 416 p.

ONYSCHENKO V.A. Forests of order *Fagetalia sylvaticae* in Ukraine // ed. S.L. Mosyakin. – Kyiv: Alterpress, 2009. – 212 p.

TOWPASZ K., STACHURSKA-SWAKON A. Alder-ash and willow communities and their diversity in the Pogorze Strzyzowskie Foothills (Western Carpathians) // *Acta societatis botanicorum Poloniae*. – 2008. – Vol. 77, № 4. – P. 327-338.

WILLNER W., KARNER P., GRABHERR G. Zur Syntaxonomie der eschenreichen Walder in Osterreich // *Osterreichisches Botanikertreffen*. – 2002. – Vol. 10. – P. 99-102.

РАСПРОСТРАНЕНИЕ И ЭКОЛОГИЯ *CERASTIUM SYLVATICUM* WALDST. ET KIT. (*CARYOPHYLLACEAE*) НА ВЕРХОБУЖСКОМ ПАСМЕ (СЕВЕРО-ЗАПАДНОЕ ПОДОЛЬЕ, УКРАИНА)

В.Н. РАЛО

В статье представлены результаты исследований распространения и эколого-ценотической приуроченности редкого для Украины погранично-ареального вида – *Cerastium sylvaticum* Waldst. et Kit. (*Caryophyllaceae*), на Верхобужском пасме (Северо-Западное Подолье). На Северо-Западном Подолье *C. sylvaticum* является видом азональных влажных и сырых, алювиальных и заболоченных лесных и вторичных высокотравных сообществ, реже – интразональных влажных и сырых

балочных, очень редко – зональных свежих мезофильных широколиственных лесов. Популяции его, преимущественно, относительно численные, нормального типа. Отличается сильным вегетативным развитием и, как массовый вид нескольких типов леса, играет ценозообразующую роль. Является эдификатором многих долинных умеренно термофильных, кальцефильных эдафотопов повышенной влажности. В некоторых регионах северной Европы выступает характерным видом ряда синтаксонов разного ранга и играет определенную диагностическую роль в эколого-флористической классификации фитоценозов. Не смотря на статус погранично-ареального вида, *C. sylvaticum* в регионе, как, очевидно, и на территории Львовской области в целом, не нуждается в специальных природоохранных мерах.

Ключевые слова: *Cerastium sylvaticum*, редкий вид, сообщество, место произрастания

DISTRIBUTION AND ECOLOGY OF *CERASTIUM SYLVATICUM* WALDST. ET KIT. (*CARYOPHYLLACEAE*) IN VERKHOBUZH RIDGE (NORTH-WESTERN PODILLYA, UKRAINE)

V. RALO

The data of the research of distribution and ecological-coenotic preference of *Cerastium sylvaticum* Waldst. et Kit. (*Caryophyllaceae*) in Verkhobuzh ridge (North-Western Podillya) are presented in this article. *C. sylvaticum* is a rare for Ukraine border area species. In North-Western Podillya *C. sylvaticum* is a species of azonal wet and humid, alluvial and swampy forest and derivatives of high-grass communities, less common in intrazonal wet and humid ravine, very rarely in zonal fresh mesophilous deciduous forests. Its populations are mostly more or less numerous, of the normal type. It is characterized by strong vegetative development and, as a mass species in several forest types, has a coenose-forming value. It is an edificator of rich valley' moderately thermophil, calcephil edaphotopes of high humidity. In some regions of southern Europe it is a characteristic species of a number of syntaxons of different ranks and has a certain diagnostic value in the ecological and floristic classification of phytocoenoses. Despite the status of the border area species, *C. sylvaticum* in the region, and probably in the Lviv region in general, does not require special conservation or protection measures.

Key words: *Cerastium sylvaticum*, rare species, plant community, location

Надійшла 06.08.2019

Прийнята до друку 12.11.2019

РАЛО В.М. Національний природний парк "Північне Поділля", вул. Гагаріна 2б, с. Підгірці, Бродівський р-н, Львівська обл., 82660, Україна; e-mail: ralovasyl@ukr.net

RALO V.M. National Nature Park "Pivnichne Podillya", 2b Gagarin St, Pidhirtsy, Brody district, Lviv province, 82660, Ukraine; e-mail: ralovasyl@ukr.net